

Філософія права

УДК 340.1

Сливна Вікторія Анатоліївна

студентка міжнародно-правового факультету

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Сливная Виктория Анатольевна

студентка международно-правового факультета

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Slivnaya Viktoriya

Student of the International Law Faculty of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Сатохіна Наталія Іванівна

кандидат юридичних наук

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

РОЗВИТОК, ОСНОВНІ ІДЕЇ ТА РИСИ ПРАВОВОГО ФЕМІНІЗМУ

РАЗВИТИЕ, ОСНОВНЫЕ ИДЕИ И ЧЕРТЫ ПРАВОВОГО

ФЕМИНИЗМА

DEVELOPMENT, MAIN IDEAS AND FEATURES OF LEGAL

FEMINISM

***Анотація.** У статті автор досліджує появу та розвиток такого явища, як правовий фемінізм, визначає значення цього поняття. Детально проаналізовано сучасні ідеї, риси, проблеми феміністської теорії права та підходи (моделі) до вирішення даних питань. Розглядаючи всі вище зазначені аспекти, у статті для аргументації наведена низка праць відомих науковців та представників феміністичного руху, їх короткий опис та підсумок. Для підтвердження існування та розвитку даного явища в*

Україні, автор звертається і до діяльності українських активісток. На основі проведених досліджень, зроблених у ході статті, автором зроблено висновок, що правовий фемінізм активно розвивається по всьому світу, у тому числі і в нашій державі, а його ідеї знаходять реалізацію в житті.

Ключові слова: фемінізм, феміністська теорія права, моделі та підходи, активісти.

Аннотация. В статье автор исследует появление и развитие такого явления, как правовой феминизм, определяет значение этого понятия. Детально проанализированы современные идеи, черты, проблемы феминистской теории права и подходы (модели) к решению данных вопросов. Рассматривая все вышеуказанные аспекты, в статье для аргументации приведен ряд работ известных ученых и представителей женского движения, их краткое описание и вывод. Для подтверждения существования и развития данного явления в Украине, автор обращается и к деятельности украинских активисток. На основе проведенных исследований, сделанных в ходе статьи, автором сделан вывод, что правовой феминизм активно развивается по всему миру, в том числе и в нашей стране, и его идеи находят реализацию в жизни.

Ключевые слова: феминизм, феминистская теория права, модели и подходы, активисты.

Summary. In the article the author explores the emergence and development of such a phenomenon as legal feminism, determines the meaning of this concept. Modern ideas, features, problems of feminist theory of law and approaches (models) to solving these issues are analyzed in detail. Considering all the above aspects, the article contains a number of works by well-known scientists and representatives of the women's movement, their brief description and results. To confirm the existence and development of this phenomenon in Ukraine, the author turns to the activities of Ukrainian activists. Based on the

research made during the article, the author concluded that legal feminism is actively developing around the world, including in our country, and its ideas are being realized in life.

Key words: *feminism, feminist theory of law, models and approaches, activists.*

Постановка проблеми. Сучасний світ – це світ змін. На сьогодні одним з найвагоміших зрушень стало переосмислення ролі жінки у найрізноманітніших сферах життя, таких як політика, економіка, культура, спорт, право і т.д. Ще до ХХ століття майже в усіх країнах жінка була жертвою патріархальної системи. І лише у минулому сторіччі відбулися кардинальні зміни щодо цього, які понесли за собою низку суперечностей та нових питань, перш за все, у сфері правовідносин. Тож яке місце займає коло феміністських питань у світовій юриспруденції та чому це актуально сьогодні?

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогодні у феміністську правову теорію значний внесок зробили у працях такі зарубіжні науковці, як Сюзанн Окін, Сейла Бенхабіб, Керол Гіллган; основні підходи, якими зараз керуються при дослідженні основних проблем правового фемінізму, розробили Кетрін МакКіннон, Марта Файнман, Марі Мацуда та Рут Бадер Гінзбург. Також уваги заслуговують представниці українського феміністського руху у сфері права Ірина Жеребкіна та у сфері літератури Оксана Забужко, які сьогодні продовжують присвячувати свої твори та наукові статті питанню фемінізму.

Мета статті. Визначити, як і коли у світі почала розвиватися думка правового фемінізму та якими є основні завдання, ідеї сучасної феміністської філософії права на прикладі різних держав та, безпосередньо, України.

Основні результати дослідження. Для початку слід визначити, що ж таке феміністська філософія права? В англomовному варіанті цей термін використовується як «*feminist philosophy of law*», «*feminist jurisprudence*», «*feminist legal theory*» і означає критику та вивчення правової системи як патріархальної. В основі феміністської філософії права лежать дві основні проблеми: по перше, беззаперечне уявлення у свідомості людей щодо природньої нерівності між чоловіками та жінками, що, у свою чергу, має втілення у пригніченні жінок у суспільно-правових відносинах та інших сферах життєдіяльності; по-друге, неспроможність права та інших інститутів вирішити цю проблему через залишки патріархату у суспільстві та через патріархальну природу власне права. Виходячи з цього, основною метою феміністської філософії права є не просто проаналізувати, як і чому принцип справедливості щодо жінок порушується, але і як треба змінити правову систему та інші інститути, аби ця проблема більше не виникала.

У ході свого розвитку фемінізм у філософії права знаходить своє відображення в появі такого терміну як «феміністська юриспруденція» (*feminist jurisprudence*) або «феміністська теорія права». Це поняття було започатковане 1977 року письменницею та журналісткою Анною Скейлс, коли вона планувала конференцію на честь 25-річного ювілею («Celebration 25») жінки, що стала першою випускницею гарвардської школи права. А опублікований термін був 1978 року у першій редакції гарвардського жіночого журналу («*Harvard Woman's Law Journal*»).

В основі феміністської теорії права лежить думка про те, що в усі часи саме закон був головним чинником нерівного положення жінок. Тому ця теорія концентрує свою увагу на двох аспектах: як і чому право минулих сторіч впливало на підпорядкування жінок та як змінити це сьогодні.

Наступним важливим кроком у розвитку правового фемінізму став проект 1984 року Марти Файнмен (*Martha Fineman*) «Фемінізм і теорія права» у правовій школі університету Вісконсіна. Головним завданням

авторка зробила проаналізувати співвідношення між фемінізмом, правом та практикою, що дало поштовх для дослідження цього питання вченим зі всього світу [1].

Серед сучасних науковців та дослідників феміністської філософії права можна виокремити професора політології та філософії Йельського університету Сейлу Бенхабіб (*Seyla Benhabib*), американську феміністку та професора з етики, етичних відносин Керол Гіллган (*Carol Gilligan*), представницю радикальної течії фемінізму Кетрін МакКіннон (*Catharine Alice MacKinnon*) та інших.

Що стосовно рис сучасного правового фемінізму, то існують такі основні особливості: 1) феміністська філософія права має практичне спрямування, тобто у своїй ідеї вона не просто критикує, а має за мету змінити залишки патріархальної системи у сучасних суспільно-правових відносинах; 2) оскільки об'єктом вивчення та аналізу є право, то про фемінізм у філософії права ми вже говоримо як про правову теорію; 3) працюючи з категоріальним та понятійним апаратом у сфері права, фемінізм має за мету оскаржувати ті положення, що прямо чи опосередковано передбачають підпорядкування жінки.

Тож над якими проблемами та питаннями працює сучасний правовий фемінізм? Тут слід повернутися до феміністичної правової теорії. Адже саме вона включає в себе 4 головні підходи, кожен з яких описує окремий правовий механізм, що ставить жінку у не вигідне становище порівняно з чоловіком, та пропонує варіант вирішення цієї проблеми. Ці підходи розробили 4 вже згадувані відомі постаті: Кетрін МакКіннон, Марта Файнман, Марі Мацуда та Рут Бадер Гінзбург. Дані підходи чітко окреслюють ті проблеми, які намагається вирішити сучасний правовий фемінізм. Тож коротко охарактеризуємо їх:

1. Модель ліберальної рівності.

В основі цієї моделі лежить вже давно розпочата дискусія між двома течіями фемінізму – радикальною та реформістською.

Реформістський напрям бере свій початок у ліберальній течії і спрямований на забезпечення абсолютної рівності жінок шляхом ретельного переосмислення правових норм та зміну їх, враховуючи гендерну рівність. Яскравою представницею є політолог Сюзанн Окін (*Susan Okin*), яка у своїй праці «Справедливість, Стать і Сім'я» (1989 року) розглядає проблему нерівності на прикладі американської сім'ї. Вона пише, що «нерівність у сім'ї обумовлена її гендерною структурою, що є історичною та соціальною. Така структура в результаті заснована на статевому розподілі праці, що обумовлено існуючими у суспільстві думками про статеві відмінності. (...) Держава має істотно впливати на регулювання справедливості у сім'ях. Це має бути щось не більше ніж контроль за звичайною реєстрацією шлюбу, за поверненням податків, за виплатою аліментів і т.д.» [3, с. 15, 47].

2. Домінантна модель

На протипагу ліберальній течії діє радикальна, основа якої і лежить у домінантній моделі феміністської теорії права. Феміністки цього напрямку вважають, що саме поняття «патріархат» і означає безпосередню владу чоловіка в усіх сферах життя. Такої думки підтримується американська феміністка, письменниця, вчена та художник Кейт Міллет (*Katherine Murray Millett*). Її книга «Сексуальна політика» (1970 року) вже давно стала класикою фемінізму. У ній авторка вперше співвіднесла поняття «політика» з такими раніше приватними темами як сексуальність, тіло, емоції. Так вона зазначає що відносини між статями носять сексуально-політичний характер, а те, що чоловік панує над жінкою, - це ніщо інше, як сучасна патріархальна система влади. «Деспотизм патріархату, - пише Міллет, - що приписує нам темперамент і ролі, не викликає у нас питання про правомірність подібної регламентації(...). Якщо говорити про організацію підпорядкування, то патріархат як правляча ідеологія не має собі рівних; напевно, жодна система

ніколи не мала настільки повного контролю над своїми суб'єктами » [5, с. 105]. І найголовнішим методом цього контролю є сім'я, на думку автора, завдяки чому жінки підпорядковані державі опосередковано, через глав родини – чоловіків.

Ще однією думкою радикальної течії фемінізму, що саме і протиставляється реформістській, є те, що ліберальними методами неможливо щось змінити. Патріархат вже настільки укорінився у сучасних системах, що для його повного знищення слід повністю змінювати право та його ліберальні інститути. Існує навіть думка, що право у своїй природі і є чоловічим явищем. Таку ідею підтримувала ще одна представниця фемінізму - Кетрін МакКіннон. Питання фемінізму вона вирішує через аналіз відношення між державою та законом, розглядаючи при цьому тему насильства. За теорією вченої, розглядаючи питання насилля, держава, перш за все, з'ясовує, що саме трапилось. Далі вона розмірковує, оскільки знання є явищем соціальним, то і об'єктивність, що є визначальною при будь-якому судовому розгляді, теж соціальна. Виходячи з думок феміністок, що соціум – це явище чоловіче, патріархальне, то і об'єктивність носить теж чоловічий характер. Саме тому при розгляді справи жінка стає об'єктом, її показання мають пристрасний характер, а тому і важко з'ясувати, що відбулося і що таке взагалі насильство [6]. Отже, так уся влада та право по своїй суті належать чоловікам. Як ми бачимо, ця теорія дійсно має радикальні погляди, що абсолютно протилежні ліберальним.

3. Модель гендерної відмінності

Дана модель наголошує на тому, що відмінності між чоловіком та жінкою закладені природою та їх не слід ігнорувати. Навпаки, статеві, расові, мовні та інші несхожості між людьми має враховувати кожна держава у своїй правовій системі. Таких поглядів, зазвичай, дотримуються представниці радикального фемінізму, вважаючи, що лише так можна досягти справедливості у правових та соціальних відносинах.

4. Модель гендерної тотожності

Цей напрям є протилежний попередньому, його дотримуються ліберальні феміністки. Вони вважають, що акцент має бути на схожості чоловіків та жінок, бо інакше досягти рівності у правах не вийде. Наголошуючи на особливостях жіночої природи, люди історично підтверджують нездатність жінок бути на рівні із чоловіками.

Проте, між моделями відмінності та схожості існують певні протиріччя. Цю тему розвинула теоретик в області права М.Мінноу. "Як надмірна увага, так і ігнорування відмінності пов'язані з ризиком його відтворення. У цьому дилема відмінності", - пише Мінноу [4, с. 74]. Інакше кажучи, певні відмінності між чоловіком та жінкою одночасно вимагають ставитися до них і рівно, і не рівно. Саме тому, вирішуючи цю дилему, варто розуміти, що визнання деяких відмінностей ще не означає різного ставлення до людей.

5. Антиесенціалістична модель

Останній напрям та останнє не менш важливе питання, над яким замислюються феміністки філософії права, є заперечення існування універсальної жіночої та окремо чоловічої точки зору. Вони стверджують, що будь-яка думка щодо певної теми є соціально вкоріненою, і не можна стверджувати, що розум жінок може поширюватися лише на приватні сфери домогосподарства чи виховання дитини. Саме тому правовий фемінізм відкидає різні дихотомічні явища, такі як «тотожність/відмінність» чи «радикалізм/лібералізм».

Усі вище зазначені проблеми та підходи до їх вирішення втілені і в сучасній феміністсько-правовій думці України, адже даний напрям продовжує розвиватися в українських науках. І сприяє цьому сучасна представниця феміністського правового руху Ірина Жеребкіна. Це відома доктор філософських наук, директор Харківського центру гендерних досліджень, науковець з гендерної та феміністської теорії, філософської

антропології та сучасної політичної філософії. Вона написала багато праць з фемінізму, серед яких варто виділити окрему увагу статті «Протиріччя в теорії сучасного фемінізму» у жіночому журналі [2]. У цій праці Ірина досліджує та порівнює низку протиріч між сучасними та минулими подіями, явищами та поняттями, таких як американський та французький фемінізм 70-х років, феміністське знання та жіночий життєвий досвід та ін. Ці статі дійсно дуже цікаві та заслуговують на увагу, тож розглянемо деякі з них.

Наприклад частина про протиріччя між гендерними та феміністськими дослідженнями. Питання про відмінність цих понять, як зазначає Жеребкіна, виникло у 80-х роках між американськими гендерними теоретиками та європейськими теоретиками сексуальних відмінностей. І сьогодні головна особливість полягає в тому, що гендерні дослідження базуються на знаннях про симетричність жіночої та чоловічої структури у культурному розумінні, на відміну від фемінізму, в основі якого домінування чоловіків над жінками у соціальній сфері. А причиною того, що слово «гендерний» часто застосовують у феміністських рухах, є те, що це поняття, за словами активістів минулого сторіччя, підлягає різному розумінню та може варіюватися між різними сферами використання.

І ще одне питання, яке, мабуть, в усі часи було популярним, це протиріччя між чорними та білими феміністками. Основою є те, що темношкірі жінки під поняттям «гендер» розуміють расу та клас. І тому, коли у 60-70-х роках ХХ століття феміністки концентрували свою увагу на патріархаті та домінуванні чоловіків, то жінки-афроамериканки, по суті, такої проблеми не знали, адже темношкірі чоловіки таку тенденцію не мали. Більш того, афроамериканки кажуть, що класичний фемінізм не враховує різні види негідного ставлення до жінок. Так вони порушують питання расизму, адже часто зазнають гніту стосовно кольору шкіри не лише з боку чоловіків, але і жінок. Таким чином, темношкірі жінки часто заперечують положення фемінізму та провадять власну жіночу політику.

Висновки. Таким чином, ми бачимо, що сучасні напрями феміністської філософії права мають різновекторний характер, вони спрямовані не просто на порушення певних питань, а на теоретичну та правову трансформацію сучасної суспільно-правової системи. Важливо, що і Україна на сьогодні теж займається вирішенням цих проблем, свідченням чого є активна наукова, літературна та політична діяльність представників феміністського руху.

Література

1. Fineman M. Transcending the Boundaries of Law. Generations of feminism and legal theory. London: «Taylor & Francis Group», 1991. – 407 p.
2. Жеребкіна І. Протиріччя в теорії сучасного фемінізму / Міжнар.жін.журнал «We/ми. Діалог жінок» / Спецвип. – 2000. – URL: http://www.owl.ru/win/info/we_my/2000_sp/04.htm
3. Жуков В. Семья и семейное воспитание. Кросс-культурный анализ на материале России и США. Пер.: Алескерова Э. А., Васильева А. Ю., Гредина Е. П. / Ред.: Жуков В. И. – РГСУ, 2009. – 420 с.
4. Керол С., Зерілі Л. Громадянське суспільство та правова держава/ пер.: Семенкова В. Суспільні науки та сучасність. – 2001. – №6. – С. 61–83.
5. Мілет К. Сексуальна політика/ – К.: Основи, 1998. – 619 с.
6. Соціологічна інформація. Сучасні теорії фемінізму: Радикальний фемінізм / Соціологія в статтях. – URL: <http://www.sociologyinweb.ru/spgs-740-1.html>

References

1. Fineman M. Transcending the Boundaries of Law. Generations of feminism and legal theory. London: «Taylor & Francis Group», 1991. – 407 p.
2. Zherebkina I. Protirichchya v teoriiy suchasnogo feminizmu. / Mizhnar.zhin.zhurnal «We/mi. Dialog zhinok». / Spetsvip. – 2000. – URL: http://www.owl.ru/win/info/we_my/2000_sp/04.htm
3. Zhukov V. Semya i semeynoe vospitanie. Kross-kulturnyy analiz na materiale Rossii i SShA. Per.: Aleskerova E. A., Vasileva A. Yu., Gredina Ye. P. / Red.: Zhukov V. I. – RGSU, 2009. – 420 s.
4. Kerol S., Zerilli L. Gromadyanske suspilstvo ta pravova derzhava/ per.: Semenkov V. Suspilni nauki ta suchasnist. – 2001. – #6. – S. 61 – 83.
5. Milet K. Seksualna poilitika/ – K.: Osnovi, 1998. – 619 s.
6. Sotsiologichna informatsiya. Suchasni teoriiy feminizmu: Radikalniy feminizm / Sotsiologiya v statyah / –URL: <http://www.sociologyinweb.ru/spgs-740-1.html>